

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ
ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟΝ ΜΟΡΑΛΗΣ ΚΑΙ ΗΘΙΚΗΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

ΙΔΡΥΤΗΣ : ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ : ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΟΣ ΤΡΙΤΟΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ – ΙΟΥΝΙΟΣ

1953

Ο "ΔΩΔΕΚΑΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΓΥΦΤΟΥ,"

(*Ο Β' τόμος της μελέτης: «Ο Παλαμάς και η Έποχή του» — Συνέχεια ζ').*

Ο Γύφτος θέλει να μιλήσει στο λαό του όχι σαν απολαγής του παρελθόντος αλλά σαν δραματιστής του μέλλοντος. Γι αυτό και χρησιμοποιεί τη λέξη: προφήτης. Ωστόσο δλόκληρη σχεδόν ή αγόρευση του Γύφτου είναι μια αναδρομή στο παρελθόν της ράτσας για ν' άντλήσει από εκεί τὰ χαρακτηριστικά της σημάδια που θά τόν βοηθήσουν νά συντηρήσει τήν παράδοσή της και μόνο στον επίλογο ο Γύφτος σφραγίζει τὸ κήρυγμά του με τὸν μελλοντικό προορισμό της φυλής του. Αρχίζοντας βλέπουμε πὼς ο Γύφτος, «μέσ' στοὺς ξεχωριστοὺς ὁ ξεχωριστός» διαλαλεῖ τὴ συνείδηση τῆς ἀνωτερότητάς του και συνάμα τονίζει τὴν προδρομικὴ ἀποστολή του. Αὐτὴ τὴν ἔννοια πρέπει νά δώσουμε, νομίζω, στή φράση «τὸ πρωτόσταλτο εἶμαι σημάδι ἀπὸ τὴν πλάση πὸ θάρθῃ». Αρχίζοντας τὸ λόγο ἀπὸ τὴν πρόταση τοῦ Ἀποκριάρη τὴν ἀπορρίπτει με μιὰ περήφανη και μαζί ἀγέρωχη περιφρόνηση τῶν «ἀπρεπῶν ἐλπίδων» πὸ ὁ μαντάτορας τοῦ βασιληᾶ θέλει νά ψυτέψει στήν τραχειὰ κι ἄγονη γιὰ τέτοιες μικρόχαρες ἐλπίδες καρδιά τους.

Ο Γύφτος διαδηλώνει ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή τὸν θεμελιακὸ χαρακτήρα τῆς ράτσας του:

Εἴμαστ' ἐμεῖς οἱ ἀπάτριδοι κ' οἱ ἀγιάτρευτοι
Γιούχα και πάντα γιούχα τῶν πατρίδων!

Φτάσαμε σ' ἓνα καίριο σημείο πὸ νομίζω πὼς χρειάζεται νά σταματήσουμε. Φτάσαμε στήν ἀπροκάλυπτη ἄρνηση και τὸν περιφρονητικὸ χλευασμὸ τῆς πατρίδας πὸ τουλάχιστο γιὰ τὸν Παλαμά, τὸν πατριδολάτρη, εἶναι μιὰ ἐξέλιξη ἀπροσδόκητη ὅσο κι ἂν θεωρήσουμε τὴν ἐξέλιξη τούτη γιὰ τὴν ἰδεολογικὴ πορεία τοῦ ποιήματος φυσικὴ, μετὰ τοὺς λόγους πὸ προηγήθηκαν. Αὐτὸ τὸ «γιουχάισμα» τῶν πατρίδων πὸ ἐπαναλαμβάνεται κάθε τόσο, σαν ἐπωδός, μέσα στὸ κήρυγμα τοῦ Γύφτου, παρ' ὅτι ξεστομισμένο ἀπὸ τὸν ἀπατρι Γύφτο φαίνεται νά δεσμεύει τὸν Παλαμά μιὰ πὸ ὁ Γύφτος εἶναι ἠρώας του εὐνοούμενος και τίς περισσότε-

ρες φορές, καθὼς ἐξηγήσαμε, προσωπίδα του: Ὁ Συκουτρῆς βρῆκε μιὰ βολικὴ λύση πὸ φαίνεται νά ἱκανοποιεῖ ὄσους δὲ θά ἦτανε διατεθειμένοι νά συγχωρήσουν στὸν Ποιητὴ τέτοια τολμηρὰ ξεστρατίσματα. Τὴ μεταφέρω αὐτούσια: «Ἐδῶ ἡ πατρίδα — γράφει — δὲν καταδικάζεται ὡς ἡ ἐνσάρκωσις τῆς ἐθνικῆς ἰδέας και ἐνότητος Ἰσα Ἰσα μάλιστα ἐν ὀνόματι τῆς ἐθνικῆς (τῆς φυλετικῆς καλύτερα) ἐνότητος καταδικάζει διὰ λογαριασμὸν τῶν Γύφτων ὁ Γύφτος τὴν πρότασιν τῆς ἐγκαταστάσεως των, ὡς ἀπάρνησιν δηλαδὴ τῶν ἐθνικῶν των παραδόσεων. Κινδυνεύει ἡ ἐνότης τῆς φυλῆς και ἡ καθαρότης τῆς, κινδυνεύει ἡ ἀρετὴ τῆς Γυφτουριάς ἀπόκτημα τῶν προσπαθειῶν, τῶν διώξεων, τῶν περιπλανήσεων. Κινδυνεύει, μ' ἓνα λόγον, ἡ ἱστορία τῆς».

Ὁ Κ. Τσάτσος, ἐρμηνεύοντας στή γνωστὴ μελέτη του τὸν «Δωδεκάλογο», εἶναι πραγματικώτερος. «Ἡ πατρίδα — γράφει² — (και ὅταν λέει πατρίδα, μεταχειρίζεται ὁ ποιητῆς μιὰ ποιητικώτερη ἔκφραση γιὰ τὴν κοινωνία, τὴν πολιτεία, δηλαδὴ, στήν πλατεία τῆς ἔννοια, με ὄλα τὰ ἀγαθὰ τοῦ πολιτισμοῦ), ἡ πατρίδα στενεύει τὴν πλατωσιὰ τοῦ κόσμου, περιορίζει τὴν ἐλευθερία τῆς ζωῆς, μαραίνει τὸν ἄνθρωπο και στήν καλωσύνη και στήν κακία του, μαραζώνει τὰ ξεφτέρια του και τῆς καρδιάς τ' ἀηδόνια. Μπρὸς στήν ἀπειρὴ ζωὴ τῆς φύσης, εἶναι ἡ πολιτεία και τὸ ἔργο τῆς μιὰ μάταιη μικρότητα. Τὰ σύνορα, οἱ ὀρισμοὶ και οἱ περιορισμοὶ τῆς κάτι ἀνύπαρχτο... Και πὸ κάτω: «Μιὰ εἶναι ἡ πατρίδα τῆς γυφτουριάς, ἡ Γῆ ἡ ἀκομμάτιαστη, ἡ φύση με ὄλη τὴν αἰώνια τῆς δύναμη. Πλάσματα τῆς ἀνθρώπινης ἀθλιότητος εἶναι οἱ ἄλλες πατρίδες». Και ὁ Κ. Τσάτσος, δίνοντας ὅπως βλέπει ὁ ἀναγνώστης, εὐρύτερο περιεχόμενο στήν ἔννοια τῆς πατρίδας, ὅπως χρησιμοποιεῖται στὸν «Δωδεκάλογο», ἐντοπίζει παρ' ὄλα αὐτὰ τὴν ἄρνησὴ τῆς στὸν Γύφτο και στὴ γυφτουριά.

1. Βλ.: «Παλαμάς», σελ. 287, 288.

2. Ὁ. π. σελ. 493.

Κι ὁ Πέτρος Βλαστός στὴν κριτικὴ του, ποὺ ὁ Ποιητὴς τῆς ἔκαμε τὴν τιμὴ νὰ τὴν περιλάβῃ στὴ β' ἔκδοσιν τοῦ «Δωδεκάλογου», ἀρκεῖται νὰ σημειώσῃ πὼς ὁ Γύφτος ξηγᾷ πὼς ἡ φυλὴ του εἶναι τὸ μοιρόγραφο γένος ποὺ θὰ σκοτώσῃ τὶς πατρίδες¹.

Εἶναι φανερό πὼς ὅλες αὐτὲς οἱ ἐρμηνεῖες, παραγνωρίζοντας τὸν Ποιητὴ ποὺ στέκει πίσω ἀπὸ τὸν Γύφτο, δὲ θέλησαν νὰ ἴδουν κατάματα τὸ στόχο ποὺ τόξευε ὁ Παλαμᾶς. Παραγνωρίζοντας ἀκόμη πὼς ὁλόκληρος ὁ «Δωδεκάλογος», συνθεμένος σὲ μιὰν ἐποχὴ γεμάτη ἠθικὲς ἀντινομίες καὶ ἰδεολογικὴ ἀστάθεια — καὶ ξέρουμε ἀπὸ τὶς κατὰ καιροὺς δημοσιεύσεις τοῦ Ποιητῆ καὶ ἀπὸ ὁμολογίες τοῦ ἴδιου πὼς τὸ χρονικὸ τοῦτο διάστημα καλύπτει ὀχτῶ περίπου χρόνια — ἦταν φυσικὸ ν' ἀπηχεῖ ἰδεολογικὲς ταλαντεύσεις, ἀγωνία ψυχῆς, ρωτήματα μὲ ἀρνήσεις καὶ καταφάσεις, ἐνῶ, παράλληλα, ἡ τμηματικὴ σύνθεσιν τοῦ «ἔπους» καὶ σὲ διάφορες ἐποχές, μὲ τὸν κεντρικὸ πυρήνα τῆς ἔμπνευσης ἀμετακίνητο, ἔδινε τὴν εὐκαιρίαν στὸν Ποιητὴ ν' ἀπηχεῖ ἐκάστοτε τοὺς κραδασμοὺς τῆς ψυχῆς του, εἴτε σὲ ἀνοδο εἴτε σὲ πτώση. Παρακολουθώντας μὲ τὸν τρόπο ποὺ παρακολουθοῦμε καὶ ἀναλύουμε τοὺς Δώδεκα Λόγους τοῦ Γύφτου, κρατοῦμε ὁλοένα τὸ σφυγμὸ τῆς λυρικῆς αὐτῆς ταχυπαλμίας ποὺ ἔφτανε κάποτε σὲ παροξυσμὸ κ' ἐμπιστευόμαστε — ἴσως ὑπὲρ τὸ μέτρο — τὸν Ποιητὴ γιὰ νὰ μᾶς ὀργανώσῃ σὲ κάποιαν ἀλληλουχίαν τῶν λυρικῶν αὐτῶν στιγμῶν ποὺ ἀντιπροσωπεύουν στάσεις τοῦ πνεύματος ἐκφραστικὲς τῶν συναισθημάτων καὶ τῶν ψυχικῶν διαθέσεων ἴσως μακρῶν χρονικῶν διαστημάτων, ὄχι γιὰ κανένα ἄλλο λόγο ἀλλὰ μόνο γιὰ νὰ ἀνιχνεύσουμε τὴ διανοητικὴ πορεία τοῦ Ποιητῆ καὶ τὶς ἀντιδράσεις του στὰ προβλήματα τῶν καιρῶν. Ἡ ὀργάνωσις ἐνὸς ποιήματος, ὅπως μᾶς παραδίνεται ἀπὸ τὸν πλάστη του, μᾶς δεσμεύει καὶ μᾶς χαράσσει τὸ δρόμο ποὺ ὑποχρεωτικὰ πρέπει ν' ἀκολουθήσουμε. Γιατὶ ἓνα ποίημα ἰδεολογικὸ εἶναι, πρέπει τουλάχιστον νὰ εἶναι, μιὰ ὁμολογία ψυχῆς τοῦ ποιητῆ του. Διασπώντας το καὶ συναρτώντας τὰ κομματιασμένα μέλη του ἀνάλογα μὲ τὶς δικές μας διαθέσεις, ἢ, προσπαθώντας νὰ βροῦμε ἐνιαίους διαθέσεις ψυχῆς ἐκεῖ ποὺ ὑπάρχει ἀναστάτωση θυμικοῦ καὶ πολλαπλότητα, προσπαθώντας νὰ δέσουμε τοὺς σπονδύλους τῶν ἰδεῶν σὲ ἐνιαία σπονδυλικὴ στήλη ὅταν ὁ καθένας διεκδικεῖ τὴν αὐτονομία του ἢ τουλάχιστον τὴ θέσιν ποὺ ἐξυπηρετεῖ τὴν κάμψη ἢ τὴν ἀνάτασιν τοῦ ποιητικοῦ κορμοῦ, θὰ ἦταν ὡς νὰ πλαστογραφοῦσαμε ἴσως ὄχι τὸν Ποιητὴ, ἀφοῦ

στὸ χωνευτήρι τῆς συνείδησης καὶ τῆς καρδιάς του ὑπάρχει τὸ ἀξεχώριστο κράμα μὲ τὴν ἐπικράτησιν τῶν κυριαρχικῶν στοιχείων, πάντως ὅμως τὴν ἱστορικὴ στιγμή καὶ μαζί της τὴν ποιητικὴ προσωπικότητα ποὺ δονήθηκε ἀπὸ αὐτὴν καὶ τὴν ἀπήχησε μὲ πρωθόρμητην ἔντασιν.

Ὁ Ποιητὴς, λοιπόν, παρ' ὅτι δέσμιος τοῦ συμβόλου του καὶ ὑποχρεωμένος νὰ ἐναρμονίζῃ τὸ λόγο του μὲ τὴν ψυχολογία καὶ τὴ φύσιν τοῦ ἥρωά του, εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ μετέχει, νὰ μὴν κοινωνεῖ στὴν ἐπαναστατικότητά του. Στὸ συμπέρασμα τοῦτο ὁδηγεῖ καὶ αὐτὴ ἡ σύστασις τοῦ ποιήματος. Ὁ «Δωδεκάλογος» δὲν εἶναι — τὸ ξαναλέω — ἔπος μὲ κλασσικὴ ἀφηγηματικὴν ἐνότητα. Οὔτε μέσα σὲ τοῦτο ὁ ἥρωας τοῦ Ποιητῆ εἶναι ὑποχρεωμένος, ἀπὸ λόγους οἰκονομίας τοῦ ἔργου, νὰ περάσῃ ἀπὸ ὀρισμένους καὶ ἀναγκαίους σταθμοὺς ποὺ τοὺς ὑποβάλλει ἡ φυσιολογικὴ του ἐξέλιξις. Οἱ Δώδεκα Λόγοι εἶναι, καθὼς ἐξήγησα, δώδεκα λυρικοὶ κραδασμοὶ ποὺ ἀνταποκρίνονται σὲ ἀντίστοιχες ψυχικὲς καταστάσεις τοῦ Ποιητῆ καὶ ποὺ πῆραν αὐτὴν ἢ ἐκείνη τὴ μορφή, αὐτὴν ἢ ἐκείνη τὴν ἔντασιν, ἀνάλογα μὲ τὰ ἐκάστοτε δυναμικὰ κίνητρα ἀπὸ τὴν περιβάλλουσα κοινωνικὴ θερμοκρασία.

Θὰ ἤθελα νὰ καταλήξω στὸ συμπέρασμα πὼς ἡ ἀρνήσις καὶ ὁ χλευασμὸς τῆς πατρίδας — σὲ μιὰν ἐποχὴ ποὺ ἡ πατρίδα εἶχε καταντήσῃ ἢ ἐπωδὸς τοῦ ἐξώστη ἀπὸ τοὺς λογιῶν ἀκάθαρτους τῆς πολιτικῆς, ποὺ συνταυτίζανε τὴν ἔννοια τῆς πιὸ ἀκόλαστης συναλλαγῆς καὶ ρουσφετολογίας μὲ τὰ ἱερώτερα τῶν ἰδεῶν (ὅταν τὰ ἰδεῶδη τοῦτα, καθαρὰ καὶ ἀμόλυντα ἀπὸ κάθε μικροπολιτικὴ καὶ καθεστωτικὸ συμφέρον ἐκφράζον τὸν ἀδιάλυτο σύνδεσμο τῶν ἀτόμων μὲ τὴ συνείδησιν τῆς γῆς καὶ τῆς ράτσας) σ' ἐποχὴ ποὺ κάθε ἀληθινὰ προοδευτικὸ ἰδανικὸ πνιγόταν κάτω ἀπὸ τὴν πιὸ κοντόθωρη ἀντίδρασιν, σ' ἐποχὴ τέλος ποὺ ὅλα τὰ ὠραῖα κινήματα καὶ ὅλες οἱ πρωθόρμητες ροπὲς τοῦ ἔθνους καταδικάζονταν στ' ὄνομα μιᾶς πατρίδας ταυτόσημης μὲ τὴ μούχλα τὴ σωρευμένη στὴν ἐθνικὴ συνείδησιν ἀπὸ αἰῶνες, — ἡ ἀρνήσις καὶ ὁ χλευασμὸς μιᾶς τέτοιας πατρίδας δὲ βλέπω πὼς θὰ ἦταν αἴσθημα τόσο ξένο στὴ διάθεσιν τοῦ Ποιητῆ. Στὸ τρίτο ἐξάστιχο μιὰ τέτοια διάθεσιν τὴ βλέπουμε ὀλοφάνερη — ὅσο καὶ ἂν μιλάῃ ὁ Γύφτος:

Εἴμαστ' ἐμεῖς οἱ ἀθάνατοι ἀπολίτιστοι·
κ' οἱ Πολιτεῖες λημέρια ἀκάθαρτων,
κ' οἱ Πολιτεῖες ταμπούρια τῶν κισιθῶν·
στὴ στρούγγα λυσομάνημα καὶ φαγωμὸς
λύκων, σκυλλῶν, προβάτων καὶ τσοπάνηδων.
Γιούχα καὶ πάλε γιούχα τῶν πατρίδων!

Μ' ἀπὸ τὸ τέταρτο ἐξάστιχο ὁ Γύφτος δίνει εὐρύτερη ἔκτασιν στὴν ἀντίθεσίν του

1. Βλ.: «Ὁ Δωδεκάλογος τοῦ Γύφτου», β' ἔκδ. Μιὰ κριτικὴ, σελ. 182.

πρὸς τὴν κοινωνία—τουλάχιστο στὴ μορφή τῆ συγκαιρινή του. (Κ' ἐδῶ, ἡ ἀντίθεση τοῦ Γύφτου-Ποιητῆ πρὸς τὸ κοινωνικὸ περιέχον, ἔχει χαραχτῆρα ὑπερχρονικό. Ὁ Γύφτος μιλάει γιὰ τὴν κοινωνία ὡς ἔννοια ὁμαδικῆς συμβίωσης ἀνεξάρτητα ἀπὸ τόπο καὶ χρόνο, ἐνῶ ὁ Ποιητῆς προφανῶς ἔχει στόχο τὴν κοινωνία τῆς ἐποχῆς του. Τὰ ὄπλα ποὺ χρησιμοποιεῖ ὁ Γύφτος γιὰ νὰ πολεμήσῃ τὴν κοινωνία—τὴ μάντρα, καθὼς τὴ λέει—εἶναι ὄπλα ποὺ πορίζεται ἀπὸ τὴ φαρέτρα τοῦ ἴδιου τοῦ Ποιητῆ).

Ἡ μάντρα, ὁ κλειστός κοινωνικός χώρος, ἡ συμβίωση μέσα σὲ περιχαραγμένα πλαίσια, κάτω ἀπὸ νόμους καὶ καταναγκασμούς, στενεύει τὴν πλατώσιά τοῦ κόσμου—λέει ὁ Γύφτος. Μέσα στὸν κοινωνικὸν ἀυλόγυρο οἱ ἀρετὲς καὶ οἱ κακίαι χάνουν τὶς πραγματικὲς διαστάσεις των· τὸ κακὸ γίνεται σιχαμερὸς σκορπιὸς ἀντὶς λιοντάρι κ' ἡ καλοσύνη ἐκμηδενίζεται· τῆς λείπει ἡ ὠραία ἀντρευσύνη. Ὁ Γύφτος θέλει ἓνα ξαναχώνεμα τοῦ κόσμου στὴ φωτιά καὶ ἓνα καινούργιο ξαναδούλεμά του μὲ τὸ σφυρὶ καὶ μὲ τὸ ἀμόνι. Θυμίζει τὸν Κουμποχύτη στὸν Πέερ Γκύντ τοῦ Ίψεν ποὺ περιοδεύει μὲ τὴν κουτάλα γιὰ νὰ ξαναχύσῃ στὴ χύτρα του τὶς ἀστοχημένες ἀξίες.

Ὁ Γύφτος ἀπευθύνεται πρὸς τοὺς ἀνθρώπους τῆς φυλῆς του καὶ ζητεῖ νὰ ἀναστηλώσῃ μέσα τους τὴ θεμελιακὴ ἀρετὴ τῆς ράτσας τους ποὺ κινδυνεύει ἀπὸ τὶς προτάσεις τοῦ Ἀποκρισάρη. Αὐτὸς ὁ ἀποκρισάρης μπορεῖ καὶ νᾶναι—ὅπως παρατηρήθηκε ἤδη—ἓνα ἄλλο, ἓνα δεῦτερο ἐγώ, «ὑπόλειμμα παρελθούσης ψυχοσυνθέσεως καὶ ζωτικότητος ἢ δειλὴ ἀναλαμπὴ νέας πεποιθήσεως καὶ δυνάμεως» ποὺ θὰ βοηθοῦσε τὸν ἄνθρωπο «νὰ ἐκλέξῃ καὶ νὰ θελήσῃ μίαν ἀξίαν μέχρι τέλους». Ἐγὼ νομίζω πὼς ὁ Ἀποκρισάρης εἶναι ἓνα ἐπικουρικὸ στοιχεῖο τοῦ ποιήματος γιὰ νὰ διευκολυνθῇ ὁ Γύφτος στὴ διακήρυξη τοῦ πιστεύω του ποὺ εἶναι τὸ πιστεύω τοῦ πανελεύθερου ἀτόμου. Ὁ Γύφτος, σὲ μιὰ προσπάθεια ὀραματικῆς σύνθεσης τῶν περασμένων, τῶν τωρινῶν καὶ τῶν μελλοντικῶν, καταλήγει στὴ διαπίστωση πὼς

ὁ κόσμος ἀκομμάτιαστος καὶ ἀπέραντος·
ὅπου τελειώνουν οἱ στεριές,
τά πέλαγα ἀρχινᾶνε

κ' ἔτσι γίνεται ἐδῶ ἡ νύξη μιᾶς καθολικῆς πατρίδας ποὺ συσσωματώνει τοὺς ἀνθρώ-

1. Βλ. Δημ. Σ. Βεζανῆ: «Ὁ Παλαμάς φιλόσοφος», σελ. 180. (Χρέος μου εἶναι νὰ σημειώσω πὼς ἀσχετὰ ἀπὸ τὸ ὄλο περιεχόμενο τοῦ βιβλίου, ποὺ μοῦ φαίνεται καρπὸς στεγνῆς, στεγνότητος, καὶ σὲ πολλὰ σημεία ἀφελέστατης φιλοσοφικῆς ἐμπειρίας, μὲ πολὺ μόχθο θὰ μποροῦσε ν' ἀνακαλύψῃ κανεὶς ψήγματα ὀρθοφροσύνης ὅταν συμβῇ ὁ συγγραφέας νὰ αἰχμαλωτίζεται ἀπὸ τὸ κείμενο κι ὄχι ἀπὸ ἓνα ἐξ ὑπαρχῆς θεθεμιμένο θεώρημα ποὺ πρέπει ὅπωςδήποτε ν' ἀποδειχθῇ.

πους σὰν ἀνθρώπους κι ὄχι σὰν πολῖτες μὲ ἔθνικὰ διακριτικὰ. Εἶναι ἡ ἐποχὴ ἐνὸς κοσμοπολιτισμοῦ ποὺ ἔφτανε στὴν Ἑλλάδα μὲ διάφορα συνθήματα κ' ἐμβλήματα καὶ ποὺ ἀμυδρὴ ἀπήχησή του βρίσκουμε στὸ τελευταῖο σονέττο τῶν «Πατρίδων», τῆς «Ἀσάλευτης Ζωῆς», γιὰ νὰ τὸν κυρώσῃ πολὺ ἀργότερα σὲ δύο στίχους τῶν «Παράκαιρων»:

τοῦ κόσμου εἶμαι πολίτης
πατρίδα ἔχω τὴ γῆ.

Ὅμως ὁ Γύφτος δὲν σταματᾷ στὴν ἰδέα τούτη γιὰ νὰ τῆς δώσῃ τὸ πρεπούμενο βάθος. Δίνει, μᾶλλον, φιλοσοφικώτερη ἔκταση στὸ στοχασμὸ του καὶ στὸ ἐξάστιχο ποὺ ἀμέσως ἀκολουθεῖ φανερώνεται ἡ δυνάστευση τῆς ἀνικανοποίητης σκέψης ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ προσηλωθῇ σὲ καμμιά ἀξία ζωῆς. Ὁ Παλαμάς ὑπαινίσσεται τὸ αἰώνιο γίγνεσθαι κόσμων, πεποιθήσεων, ἀξιῶν καὶ τὴν ἀσταμάτητη πορεία πρὸς τὴν ἀναζήτησιν ἐνὸς ἰδανικοῦ ποὺ δὲν ἔχει καμμιά στατικότητα καὶ καμμιά μόνιμη μορφή:

«Ὅσα βουνὰ κι ἂν ἀνεβῆτε,
ἀπ' τὶς κορφές τους θ' ἀγναντεύετε ἄλλες κορφές
ψηλότερες, μίαν ἄλλη πλάση ξελογιάστρα·
καὶ στὴν κορφή σὰ φτάστε τὴν κατάψηλη,
πάλε θὰ καταλάβετε πὼς βρίσκεστε
σὰν πρῶτα κάτου ἀπ' ὄλα τ' ἀστρα.

Ἡ προσωρινὴ κατάχτηση δὲν σημαίνει καμμιά μονιμοποίηση, κανένα ἠθικὸ κέρδος, καμμιά ἀμετακίνητη ἀξία. Ἀντίθετα, ἡ κατάχτηση τούτη εἶναι σταθμὸς γι' ἄλλους μακρυνότερους κι ἀπειρα γοητευτικώτερους. Μὰ κι ὅταν φτάσῃ κανεὶς στὴν κορφή τοῦ ἰδανικοῦ του θὰ βρεθῇ κάτω ἀπὸ τὴ σκέπη μύριων ἄλλων ζητήσεων ποὺ θὰ κεντρίζουν ἀδιάκοπα τὴν ἀξεδίψαστη γνώση. Ἡ ἰδέα τούτη τοῦ Παλαμά, παρ' ὄλο τὸ φιλοσοφικὸ της περιεχόμενο, βρίσκεται σὲ αἰσθητικὴ ἰσοζυγία μὲ τὴν ὑποβολὴ τῆς ἰδέας τῆς ἀσταμάτητης μετακίνησης καὶ τῆς ἔλλειψης κάθε πρόθεσης πρὸς μόνιμη ἐγκατάσταση ποὺ χαρακτηρίζει τὴ γύφτικη ράτσα.

Ἄλλ' ὁ Γύφτος, προχωρώντας στὴν ἀγόρευση του, ζητεῖ νὰ εὐρύνη τὶς ἀφορμὲς τῆς ἀσυμφιλίωτης στάσης του μὲ τὴν κοινωνία καὶ μὲ τὴν πατρίδα ποὺ νοεῖται σὰν ἔννοια περιεκτικῆ τῶν κοινωνικῶν νόμων καὶ ἐπιταγῶν. Αὐτοὶ οἱ νόμοι, ἐξηγεῖ, ὅταν δὲν δίνονται ἀπὸ τὴ γνώμη τοῦ σοφοῦ σὰν θεόσταλτα μηνύματα—κ' ἐδῶ διαπιστώνει κανεὶς τὴ διάθεση τοῦ Ποιητῆ νὰ διαχωρίσῃ τὸ φυσικὸ ἀπὸ τὸ θετικὸ δίκαιο τῆς πολιτείας—εἶναι νόμοι στραγγαλιστικοὶ τῆς αὐτενέργειας τοῦ ἀτόμου, περιοριστικοὶ τῆς ἐλευθερίας του καὶ τῆς χάρας τοῦ ἀνοιχτοῦ ὀρίζοντα. Νόμος ἐμᾶς,

νυχτοήμερα καὶ πάντα, ὁ δρόμος.

Ἡ πατρίδα τοῦ Γύφτου «φτάνει ὡς ἐκεῖ ποῦ φτάνει καὶ τοῦ ἡλίου τὸ βασίλειο» — ἡ φύση στὴν ἀπεραντοσύνη της.

Κι ἀρχίζει ὁ Γύφτος νὰ ἐξιστορεῖ τὸ χρονικὸ τῆς φυλῆς του. Φύτρωσαν στὴν περιοχὴ τοῦ Ἑφταπόταμου (τοῦ Ἰνδοῦ ποταμοῦ ποῦ δέχεται στὴν κοίτη του ἕξη παραπόταμους), μεγάλωσαν μὲ τοὺς λωτοὺς καὶ τοὺς κύκνους καὶ μὲ τὰ ζαρκάδια, τρέξανε στοὺς κάμπους τοῦ «χιλιοπατιστῆ τοῦ Γάγγη». Γενιά «τοῦ μπρούνιζου καὶ τοῦ σίδερου» φέρνει ὡστόσο στὴ ρίζα της κάποιον κρυφὸ φαρμάκι καὶ δέρνεται σὰν ἀπὸ τὴν κατάρα ποῦ βάραινε τὸν Κάιν¹. Κλείνουν στὴν ψυχὴ τους ἀρκετὴ περηφάνεια γιὰ νὰ γονατίσουνε σκυφτοὶ νὰ φιλήσουνε τὰ πόδια τοῦ δυνατοῦ ποῦ τοὺς πατεῖ σὰν τὰ σκουλήκια κι ὡστόσο δὲν τοὺς κινεῖ κανένας πόθος δραστηκῆς ἀντενέργειας:

μά γιὰ ν' ἀντισταθῆ μὲ τὸ σπαθὶ
βρέθηκε σὰν πολὺ στοχαστικὴ,
καὶ σὰν πολὺ ὄνειροπλεχτὴ ἡ ψυχὴ μας.

Ἡ δύναμη τοῦ στοχασμοῦ καὶ τοῦ ὄνειρου θανάτωσε τὴ δύναμη τῆς πράξης. Μὰ ὅπου δὲν ὑπάρχει στήριγμα τῆς ζωῆς ἢ πράξης, τὸ ὄνειρο καὶ ὁ στοχασμὸς δὲν εἶναι ἱκανὰ νὰ ἔχουν ρίζες. Οἱ ρίζες αὐ-

1. Στὸ ἴδιο ἐξάστιχο ὁ Ποιητὴς ἀναφέρει τὴν παράδοση τῆς καταγωγῆς τῶν γύφτων ἀπὸ τὸν «πρωτό-γυφτο πατέρα τῶν ἀνθρώπων Τυμπαλκάη». Σύμφωνα μὲ τὴ μυστικὴ ἑβραϊκὴ παράδοση ὁ Κάιν θεωρεῖται γιὸς τῆς Εὔας ὅχι ἀπὸ τὸν Ἀδὰμ ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἔνωσή της μὲ τὸν ἄγγελο τοῦ φωτός Ἑλβίς, ποῦ μύησε τὴν Εὔα στὰ μυστήρια τῆς ζωῆς. «Ἔτσι ὁ Κάιν γίνεται ὁ γενάρχης τῶν ἀνθρώπων τοῦ φωτός» ποῦ ἀνάμεσά τους συγκαταλέγεται καὶ ὁ Τυμπαλκάιν, ὁ πρῶτος ποῦ κατὰ τὴ Γραφὴ κατεργάστηκε τὰ χρῆσιμα μέταλλα. («Πρωτόγυφτο», τὸν χαρακτηρίζει ὁ Ποιητὴς. Ἐκπροσωπεῖ ὅθεν ὁ Κάιν — γράφει ὁ Η. Π. Γεωργούλης, βλ. Μεγ. Ἑλλ. Ἐγκυκλ., σελ. 475, α' στ.) — ὡς τέκνον τοῦ οὐρανοῦ φωτός, τὸν πρῶτον διαφωτισμὸν τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας, τὴν πρῶτην τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος χειραφέτησιν, τρεπομένης μὲ ἐλευθέραν τὴν σκέψιν εἰς τὴν ἀνερευνήσιν τῶν μυστικῶν τῆς ὑπάρξεως καὶ τὴν ἀπόκτησιν τῆς γνώσεως ἐξ ἧς ἀγεται εἰς τὴν κατάκτισιν καὶ τοῦ δένδρου τῆς ἀληθοῦς ζωῆς».

Ἡ κατάρα τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν Κάιν ἦτανε κατὰ τὴ Γραφὴ (Γεν. δ' στ. 12): «Ὅτε ἐργᾶ τὴν γῆν, καὶ οὐ προσθήσει τὴν ἰσχὺν αὐτῆς δοῦναι σοι· στένων καὶ τρέμων ἔσῃ ἐπὶ τῆς γῆς».

Ὁ Ποιητὴς ἐπιχειρεῖ κάποιον παραλληλισμὸ τῆς κατάρας ποῦ βάραινε τὸν Κάιν καὶ τῆς κατάρας ποῦ σὰν «πικρὸ φαρμάκι κι ἀξεδιάλυτο» πότισε τὴ ρίζα τῆς γύφτικης φυλῆς. Ὁ παραλληλισμὸς δὲν στέκεται μονάχα ἐπὶ διάρκειᾳ τῆς κατάρας, ποῦ βαραίνει τὴ ράτσα τοὺς ὅπως καὶ τὴ γενιά τοῦ Κάιν, ἀλλὰ καὶ στὸ γεγονός ὅτι ἡ γύφτικη φυλὴ θὰ στένει καὶ θὰ τρέμει ἀπάνω στὴ γῆ χωρὶς τὴν ἐλπίδα τῆς ἀντενέργειας. Πρβ. τὸ στίχο τοῦ κατοπινοῦ ἐξάστιχου:

Μᾶς ταπεινώσαν ὅλες οἱ ταπεινώσεις
μὲ τὴν ἀπόφαση τὴν ἡσυχὴ τοῦ ἀνέλπιδου
ρουφήσαμε ὄλους τοὺς καημοὺς κι ὄλους τοὺς τρόμους
καὶ μὲ τὴν καταφρόνια τὴν ἀσώπαστη
γιὰ τὶς φωλιές, τὰ σπίτια καὶ τὰ κάστρα.
Γιούχα καὶ πάλι γιούχα τῆς πατρίδας.

τὲς μένουν στὴν ψυχὴ, προῖκα ὀλοδικῆ τῆς, ὅμως ἡ πραγματικότητα τῆς κοινωνικῆς συμβίωσης προϋποθέτει τὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν κατίσχυση. Γιὰ τοῦτο οἱ Γύφτοι, στοχαστικοὶ κι ὄνειροπλέχτες, ἔκαμαν τὴ ρίζα τοὺς φτεροὶ καὶ φύγαν μακριὰ στὰ ὀλάνοιχτα πρὸς τοὺς μεγάλους δρόμους. Ἐφυγαν σὰν καταδιωγμένοι ἀπὸ τὶς πολιτείες καὶ τὶς πατρίδες — πατρίδα τοὺς αὐτονῶν ὁ μέγας δρόμος κι ὁ ἀνοιχτὸς χώρος.

Κι ἀπὸ τότες ἀρχισε ἡ μεγάλη περιπλάνηση ποῦ εἶναι τὸ στοιχεῖο τῆς ράτσας τοὺς τὸ ἀμόλυτο. Γυρίσαν χώρες καὶ πολιτείες — ὁ Ποιητὴς ἀκολουθεῖ τὴ διαδρομὴ ποῦ ὀρίζει ἡ ἱστορία — γιὰ νὰ καταλήξουνε, τέρμα πρόχειρο, στοὺς θρακιώτικους κάμπους, δαρμένα καραβάνια. (Στὸ σημεῖο τοῦτο ὁ Ἑβδομος Λόγος ξαναπιάνει τὸ ἱστορικὸ νῆμα ποῦ δοκίμασε νὰ ξετυλίξῃ ἐπικά, δηλαδὴ ἀφηγηματικά, μὲ κάποιαν ἱστορικὴ συνέπεια, στοὺς πρῶτους Λόγους). Σ' ὄλη τούτῃ τὴν περιπλάνηση ἡ γύφτικη φυλὴ δὲν πιάστηκε ἀπὸ πουθενά. Ἡ ψυχὴ της ἔμεινε λεύτερο πουλί ποῦ πετᾶει ψηλά καὶ δὲν γνωρίζει ξώβεργα. Τοὺς πειρασμοὺς της τοὺς ξεπέρασε μὲ τὰ φτερά ποῦ χαρίζει ἡ αἴσθησις τῆς ἀπόλυτης ἐλευθερίας. Μιὰ καὶ γιατρεύθηκε — γιατί ὅταν ξερρίζωνε τὴ φύτρα της ἀπὸ τὴν Ἰνδικὴ καὶ ζητοῦσε τὴν πατρίδα της στοὺς ἀτέλειωτους δρόμους ἦταν μιὰ λύτρωση — θέλει νὰ χαρῆ τὴ λύτρωσή της γιὰ νὰ τὴν κάμη κανόνα τῆς ζωῆς της. Ἀπὸ τίποτα δὲ μπορεῖ πιά νὰ πιαστῆ ἡ ψυχὴ της. Κι ἂν ἀκόμη βρισκότανε κάποιος, ὅπως περίπου τώρα ὁ Ἀποκρισάρης ποῦ θὰ τῆς ἔταζε δόξα ἀπάντηχη καὶ θρονιά μαχαραγιαδῶν στὴν πρώτη της πατρίδα,

Καὶ τότε θὰ σοῦ κράζαμε: «Δὲ θέλουμε,
τὸ πανηγύρι μὴ χαλάς· γιορτάζουμε
τὸ συντριμὸ τῶν ἀλυσίδων,
ὅτι κι ἂν εἶναι, ἀπὸ διαμάντια ἢ ἀπὸ σίδερα·
οἱ τρανοὶ λυτρωμένοι εἴμαστ' ἐμεῖς.
Γιούχα καὶ πάντα γιούχα τῶν πατρίδων!»

Ὁ Γύφτος θεωρεῖ ὡς μέγιστο ἀπόκτημα τῆς πλανητικῆς ζωῆς τῆς φυλῆς του τὴ συνείδησις τῆς ἀπόλυτης αὐτῆς ἐλευθερίας ἀπέναντι τοῦ ὁποιοῦδήποτε καταναγκασμοῦ, ἀπέναντι τῆς ὁποιασδήποτε πειθαρχίας. Ἐχει παράλληλα συνείδησις τοῦ ξεπεσμοῦ τῆς φυλῆς του γιὰ τὴν αἰσθάνεται ἀπάνω της νὰ βαραίνει ἡ περιφρόνησις, ἡ δυσπιστία καὶ τὸ μῖσος κάποτε τῶν ἄλλων ἔθνων τῶν πειθαρχημένων, τῶν δεμένων ἀπὸ διαμαντένιες ἢ σιδερένιες ἀλυσίδες, ὅμως μιὰ ἐλπίδα — κι ὁ Γύφτος ὁ ἀκατάδεχτος σὲ κάθε ἀνταμοιβὴ καὶ σὲ κάθε ἐλπίδα, ὅπως ὁ νιτσεικὸς ὑπεράνθρωπος, τούτῃ τὴ στιγμῇ γητεύεται ἀπὸ μιὰ ἐλπίδα οὐράνοφώρα — μιὰ ἐλπίδα τὸν ἐμ-

πνέει καὶ τὸν βοηθεῖ νὰ ὑποφέρει τὸν πρωτάκουστο ξεπεσμό. Περιμένει κάποιον ἀνέβασμα πού θὰ γίνῃ ὁ πυρήνας τῆς ὀμαδικῆς ἀνθρώπινης λύτρωσης. Βλέπει στὸ γένος του μιὰν ἀποστολὴ διωρισμένη ἀπὸ τὴ μοῖρα...

Τὸ γένος τὸ μοιρόγραφο εἴμαστε
πού θὰ σκοτώσῃ τὶς πατρίδες...

Πῶς θὰ τὶς σκοτώσῃ; Μὲ τὴ δύναμη τῆς ἐνέργειας; Μὲ τὸ σπαθί; — καθὼς εἶπε πρῖν; Μ' ἂν εἶχε τούτῃ τὴ δύναμη ὁ λαὸς τῶν γύφτων θὰ ἀντενεργοῦσε στὴν ἴδια τὴ μοῖρα του, θ' ἀντιδρούσε στὸν ξεπεσμό του. Τότες μὲ τὸ στοχασμό; μὲ τ' ὄνειρο; Μὰ οὔτε ὁ στοχασμὸς οὔτε τ' ὄνειρο εἶναι κίνητρα δυναμικὰ μιᾶς ἐπανάστασης τῶν συνειδήσεων. Ὁ στοχασμὸς καὶ τ' ὄνειρο εἶναι καταστάσεις στατικές, ἀνίκανες νὰ σαρκωθοῦν τὶς μεγάλες πράξεις. Χρειάζεται μιὰ θερμὴ τριβὴ τῶν συνειδήσεων μὲ τὰ ἐξωτερικὰ γεγονότα γιὰ ν' ἀναδοθῇ ὁ σπινθήρας πού φλογίζει καὶ πυρπολεῖ καὶ συνεπαίρνει. Ἴσως ὁ στοχασμὸς νὰ εἶναι ἓνα στάδιο προκαταρκτικό, νὰ εἶναι τὸ αὐλάκι πού ἀνοίγει καὶ διευκολύνει τὴ ροὴ τοῦ χειμάρρου. Μὰ ὁ χειμάρρος εἶναι ὁ ποταμὸς τῆς ψυχῆς, δὲν εἶναι τὸ ἀδύναμο καὶ νωθρὸ ρυάκι πού κυλάει κατεβαίνοντας ἀπὸ τὴ σκέψη καὶ σκορπίζεται ἄπραγο ἀνάμεσ' ἀπὸ τὰ δάχτυλα...

Ὁ Ποιητὴς προμηνάει τὴ μεγάλη, τὴν κοσμογονικὴ τούτῃ ταραχὴ χωρὶς νὰ ἀπλώνεται στὴ δεοντολογία τῆς ἐνέργειας. Θέλει νὰ πιστεύει σ' ἓνα μέστωμα τῶν συνειδήσεων, σὲ μιὰ τέτοια ἀφομοίωση τῆς ἰδέας τῆς ἐλευθερίας πού ἡ ἀνάστασις κι ὁ λυτρωμὸς νὰ εἶναι ὁ μοιραῖος κι ἀναπόφευχτος καρπὸς τῆς. Αὐτὸ τὸν καρπὸ τὸν βλέπει ὠριμασμένο νὰ κρέμεται ἀπὸ τ' ἀκρόκλωνα τοῦ ὄνειρου του:

Ὁλος ὁ κόσμος, ἓνας κόσμος, γύφτος,
σὲ δόξας θρόνο ἀπάνω, πλάστης,
μὲ τὸ σφυρί του καὶ μὲ τὸ βιολί,
τῆς ἀψεγάδιαστης ἰδέας ἢ πλάση
σὲ περιβόλι τοῦ Μαγιοῦ, ἓνα πανηγύρι,
καὶ μιὰ πατρίδα, ἢ Γῆ.

Ἐνας κόσμος, ὄλος ὁ κόσμος, μιὰ πατρίδα ἢ Γῆ — καὶ ἡ ἀψεγάδιαστη ἰδέα σύνθεση τῆς ἐργασίας καὶ τῆς τέχνης, κρᾶμα τοῦ πραγματικοῦ καὶ τοῦ ὄνειρου καὶ ἡ πλάση ὅλη ἓνα πανηγύρι. Στὴν προέκταση τῆς ματιᾶς του ὁ Ποιητὴς βλέπει τὴν παγκόσμια τάξη σὰν καρπὸ τῆς παγκόσμιας ἀναταραχῆς. Βλέπει μιὰν ἄλλης μορφῆς κι ἄλλης οὐσίας πειθαρχία, τὴν πειθαρχία στὴν ἀψεγάδιαστη ἰδέα πού θὰ γίνῃ σύμβολο βίου σὲ μιὰ κοινωνία πανανθρώπινη.

Καὶ ὁ γυφτολαός; Ποιὰ στάση θὰ πάρῃ μπροστὰ στὰ δολώματα τοῦ Ἀποκρισάρη καὶ στοῦ Γύφτου τὶς αὐστηρὲς προφητείες; Μᾶς τὸ λέει ὁ Ποιητὴς σὲ παραστατικώτατους ἀληθινὰ στίχους:

(Συνεχίζεται)

Κι ἀκούσαν καὶ τοὺς δυὸ τοὺς κράχτες,
τὸν πρῶτο ἀδιάφορα τὸν εἶδαν
καὶ ξαφνιστῆκαν ἀπ' τὸ δεύτερο
καὶ κάτι σὰ νὰ αἰστανθῆκαν,
καὶ τίποτε δὲν κατάλαβαν,
μονάχα ἀγῶνας τοὺς ταραίζει,
σὰν τὸν ἀγῶνα, δταν ξυπνώντας,
νὰ ξαναβροῦμε πολεμᾶμε
κάποιο ὄνειρο μισοχαμένο
π' ὄλο τὸ πιάνεις κι ὄλο φεύγει.
Καὶ καθὼς δταν παύει ὁ ἀνεμὸς
τὸ δάσος νὰ ταρακουνάει
ξεσπάει τὸ σύγνεφο, πού πρόσμενε,
στὸ δάσος καὶ τὸ βροχοδέρνει,
ἔτσι δταν σῶπασαν τ' ἀντίμαχα
τὰ λόγια τὰ ρητορευμένα,
τ' ἀποκρισάρη ἀπὸ τὴ μιὰ
καὶ τὰ δικά μου ἀπὸ τὴν ἄλλη,
ξανάρχισε ἄμυαλο, πολύβοο,
μεσ' στὸ μαγιάτικο λιοπύρι,
τὸ πανηγύρι τῆς Κακάβας,
τῆς γυφτουριάς τὸ πανηγύρι.

«Δὲ μπορῶ νὰ φανταστῶ πιὸ παραστατικὴ καὶ πιὸ συμμαζεμένη παραβολὴ τῆς ἀσυνειδήτης ἀδιαφορίας τῶν ἐθνῶν πού δὲν ἀκούν, καὶ καταφρονοῦν ἂν τὴν ἀκούσουν, τὴ φωνὴ τῶν κυβερνητῶν καὶ τῶν ἀνοιχτομάτηδων προφητῶν» — γράφει ὁ Βλαστός¹. Ἀληθινὰ. Τὸ νωθρὸ πλῆθος, σκυμένο στὴ χαμοζωή του, δὲν εἶναι ἱκανὸ ν' ἀτενίσῃ τοὺς μεγάλους ὀρίζοντες. Τὰ πεπρωμένα τοῦ δὲν τὸν ἀνησυχοῦν, δὲν τὸν ἐνδιαφέρουν. Τὴ φωνὴ τοῦ Ἀποκρισάρη τὴν ἀκούσαν χωρὶς νὰ τῆς δώσουν προσοχή. Ἦταν σὰν μιὰ προσήλωσις σὲ κάτι ὀλότελα ξένο στὴ φύση καὶ στὶς συνήθειές τους πού τὶς κύρωσαν αἰῶνες πλανητικῆς ζωῆς. Μὰ κι ἀπὸ τὸν ἄλλον, τὸν Γύφτο, τίποτα δὲν κατάλαβαν, μ' ὄλο πού κάτι σὰν ν' ἀνοιώσαν γιὰ τὸς ξυπνοῦσε μέσα στὴν ψυχὴ κάποια ὀράματα καὶ κάποιες μνήμες θαμμένες κάτω ἀπὸ τὴν παχειὰ κρούστα τοῦ καθημερινοῦ. Δὲν ἦταν ἱκανὸ τὸ γύφτικο ἀνθρωπομάζωμα νὰ ὑψωθῇ στὴ σκοπιὰ πού ἔστεκε ὁ Γύφτος, ὁ ξεχωριστὸς μέσα στοὺς ξεχωριστούς. Αὐτὴ ἢ σ υ ν ὀ ρ α σ ἦ² τοῦ χτές, τοῦ σήμερα καὶ τοῦ αὔριο, δὲν εἶναι δῶρο τῶν συνηθισμένων ἀνθρώπων εἶναι προνόμιο τῶν ἐκλεκτῶν πνευμάτων, τῶν προδρομικῶν, πού ἐπειδὴ ἀκριβῶς εἶναι προδρομικὰ εἶναι καταδικασμένα νὰ προπορεύωνται σὲ μεγάλη ἀπόσταση ἀπὸ τὸ ἄλλο πλῆθος. Ὅσο συντομεύεται ἡ ἀπόσταση τῆς πρωτοπορίας τους τόσο μεστώτερη γίνεται ἡ ὀμαδικὴ συνείδησις. Ὁ γυφτολαός τίποτα δὲν κατάλαβε ἀπὸ τὰ λόγια τοῦ Γύφτου, ὀμως κάτι σὰ ν' ἀνοιώσε... Εἶναι ἤδη τοῦτο μιὰ μακρυνὴ συγγένεια συνειδήσεων πού προοιμιάζει τὸ στενότερο δεσμό. Ἀσυναίσθητά του ὁ γυφτολαός ἔδωσε μιὰ κατάφαση στὰ λόγια τοῦ Γύφτου καὶ ξανάρχισε ἄμυαλο, πολύβοο τὸ πανηγύρι του. Μ' αὐτὴ ἢ σιωπηλὴ κι ἀσυνειδήτη κατάφαση εἶναι ἡ πρώτη, ἀδύναμη σπῖθα γιὰ τὸ ξεκίνημα.

ΑΙΜ. ΧΟΥΡΜΟΥΖΙΟΣ

1. «Μιὰ Κριτικὴ» (βλ. «Δωδεκάλογος», β' ἔκδ.) σελ. 183.

2. Παραστατικὴ ἢ λέξις, καὶ τὴ χρησιμοποιεῖ ὁ Συκουτρῆς.